

մնացածը միջակ բաներ են թէ ընդհանուր մարդկային և թէ զուտ հայկական ստեղծագործութեան տեսակէտից... Գ. պ. Վեռնիովսկուն և Նալաթեանը հայկական մուղայի դանձարանի մէջ մօտ 100 մարգարիտներ են գտել... Բաւական ներողամիտ և սիրալիք ընտրողութիւն, բայց և այնպէս թող տեսնեն ուրիշները թէ իսկապէս մենք ինչ ենք և ոչ չափազանցնին մեր չունեցած առաքինութիւնները, ոչ էլ «միայն վաշխառութեան» ընդունակ և «նենգ» ազգ համարեն հային: Թարգմանութիւնները աջող են և տեղտեղ նոյնիսկ գեղեցկացրած բնագրների անճաշակութիւնները...

R.

Լրացուցիչ կարծիք

Թոյլ տուէ՛ք պատուական ամսագրիդ միջոցով լրացնել մի կարծիք, որը ես ցանկացել էի արտայայտել «Մուրճի» հոկտեմբերի ամսի համարի մէջ: Իմ այդ կարծիքս էր մի պարզ քննադատութիւն մի դասագրքի, առանց վիրաւորիչ և վրդավեցուցիչ խօսքերի, բայց չգիտեմ ինչից դըրուած խմբագրութիւնդ անողոք կերպով խուզել է նրա ամբողջ մի երեսը, որով կտրուել է այն կապը, որը գոյութիւն ունէր առաջին և երկրորդ երեսների մէջ: Նա բնաւ մտքովս անգամ չեմ անցկացրել ասել իմ քննադատութեանս մէջ, «բայց այնքան էլ ուշադրութեամբ չի օգտուել», այլ դրա փոխարէնը ասել եմ հետեւեալը և խնդրում եմ առանց փոփոխութեան հրատարակել իմ կարծիքս լրացնելու համար.*)

Պարոն Լ. Բաբայեանը իր յառաջաբանում յիշել է. թէ ինքը օգտուել է այս դասագրքը կազմելու ժամանակ ռուսական և գերմանական դասագրքերից, թէպէտ գրական էթիքան պահանջում էր յիշել ոչ միայն հեղինակների անունները, այլ և հատորների երեսները, եթէ նա բաղմահատոր աշխատութիւններից էր օգտուած, առնելով նրանից վերցրած խօսքերը չափերտների մէջ, որպէսզի ընթերցողը կարողանար գաղափար կազմել՝ թէ որն է պ. Բաբայեանի մտքի արտայայտութիւնը և որը այլ հեղինակներից օգտուած: Իսկ եթէ նա վերցրել է

*) Փաստեր պակասում էին ձեր մեղադրանքների մէջ: Այն ինչ այժմ էք բերում այն ժամանակ ձեր գրութեքում չկար: Գրական գոյութեան մէջ մեղադրում էիք, իսկ փաստեր այն ժամանակ չէիք բերել: Պարզ է որ այդ ծանր մեղադրանքը խմբագրութիւնս ստիպուած էր հանել և ձեւակերպել այն խօսքերով որ դուք զգոհութեամբ առաջ էք բերում: Ժ. Խմբ.

մի օտար հեղինակի աշխատութիւն, լինի դա ուսերէն թէ գերմաներէն, թարգմանել նրան հայերէն, աւելի կամ սակաւ կը ճատունանայ, մեր կարծիքով դա «կազմել» չի նշանակի, այլ՝ գրականական զոդութիւն:

Այնուամենայնիւ, եթէ ընդունակութիւն ունենար արտագրելուց յետոյ գիտակցօրէն և դասաւորել, առանց սխալների, էլի մի բան էր, որովհետեւ մի գերմանական աշխարհագրադէտ չկարծեմ (գոնէ Ֆրանսերէնի մէջ չեմ տեսել), որ զետեղած լինի իր դասագրքի առաջին հրեսում Աւստրալիան, փոխանակ Ասիայի, որը իսկոյն և եթ աչքի է ընկնում աշխարհագրութիւնից փոքր ինչ փաղափար ունեցողները համար:

Փաստերով խօսենք. պարոն Լ. Բարայեանը պարտաւոր էր զետեղել ամենից առաջ Ասիան.

1-ին որովհետեւ երեխան, որի համար պատրաստուած է դասագիրքը, Ասիայումն է ապրում.

2-րդ Ասիան որբանն է մարդկութեան, կենդանական և բուսական թագաւորութեան.

3-րդ Ասիան ամենամեծ ցամաքն է, որի հետ ուսուցիչը այլ աշխարհներ անցնելու ժամանակ միշտ համեմատութիւն է կազմում.

4-րդ Ասիան սովորելուց յետոյ նա կանցնէր Աւստրալիային, որին նա միանում է առանց որ և իցէ բնական սահմանի, Զոնդեան արշապելի միջոցով, որը նրա մի մասը լինելով նախկին ժամանակներում, ներկայումս ևս միացած է նորա հետ ստորերկրեայ շէնքով, և կազմում է Աւստրալիայի մէջ այնպիսի մի փոխանցման ճանապարհ, ինչպէս յունական արշապելը Ասիայի և Եւրոպայի մէջ: Թէպէտ և կարելի է զետեղել նախ Աւստրալիան, յետոյ Եւրոպան կամ Ամերիկան, դա ճաշակի խնդիր է, իսկ մեր խօսքը գիտութեան մասին է, որի մէջ ամենայն ինչ շարկապուած պիտի լինի միմիանց հետ, առանց որի աշխարհագրութիւնը մնում է մեռած տառ և աւանդումը անօգուտ:

Ահաւասիկ իմ ասածներս անցեալ անգամ. այժմ պատիւ ունեմ ձեր ամսագրի միջոցով յայտնելու, որ իմ քննադատութեանս և ոչ մի խօսքը պ. Բարայեանցին չէ վերաբերում, որովհետեւ նրա դասագրքի մէջ արտայայտուած և ինձանից քննադատուած կարծիքներից և ոչ մէկը նրան չէ պատկանում, այլ ողոս աշխարհագրագէտ «Մ. ЯНЧИНС»-ին, այն էլ խնդարելութեամբ նրա արտայայտած կարծիքները, տղայական պարզամտութեամբ որոշ նախադասութիւններ դուրս ձգուած, տեղերը փոխած, ազգաբնակիւթեան թիւը արտայայտող թուա-

նշանները փոքր ինչ աւելացրած կամ պակասեցրած, այն էլ շատ ազեղ, անիմաստ կերպով, արտագրութեան հետքերը կորցնելու համար, որոնք շատ անգամ առիթ են եղել առանց այն էլ սխալներով լի բնագիրը աւելի ևս սխալներով լցնելու: Օրինակ՝ Եանչինը ասում էր գասագրքի (երես 8) մէջ, Աւստրալիայի վերաբերեալ. «Земледѣліе стоитъ на третьемъ мѣстѣ, ибо ему мало благопріятствуютъ условія климата и орошенія, но и оно съ каждымъ годомъ развивается».

Իսկ պ. Բարայեանը Թարգմանել է ի թիւս այլոց և իրեն սեփականացրել. իսկ թէ ինչ խելքով երրորդ նախադասութիւնը դուրս է ձգել, քանի որ նա բաւականի լրացնում էր բուն հեղինակի արտագրած սխալ կարծիքը Աւստրալիայում անդի ունեցած յառաջագիմութեան մասին, այդ միայն պ. Բարայեանի նման աշխարհագրագէտին է յայտնի... Մի այլ օրինակ, թէ ինչո՞ւ պարոնին հաճելի է եղել ամբողջապէս Եանչինից արտագրելով հասնել մինչ 17-րդ երեսը, և նրա «Жителѣй въ Африкѣ полагають до 200 мил.» փոխել է իր գասագրքի 23 երեսում «Աֆրիկան ունի մօտ 180 միլիոն բնակիչ»։ փոխանակ ասելու 210 միլիոն, քանի որ ֆրանսիական պոստֆէստները դրականապէս պնդում են որ նրա բնակիչները աւելանում են: Արդեօք, պ. Բարայեանը կմրծում է որ Աֆրիկայում «décroissement» է սկսուել.— դուցէ. ընդհակառակը Աւստրալիայինը աւելացրել է 55-ը 60000 է շինել, որը եթէ իջեցրած լինէր 45000-ի սխալուած չէր լինի, որովհետեւ նրանք հետզհետէ նուազում են: Միևնոյն երեսում Եանչինը ասում է, Աֆրիկայի վերաբերեալ. «Всѣ они стоятъ на довольно низкой степени умственнаго развитія»։ Լ. Բարայեանը իր գասագրքի 24 երեսում, Եանչինի մեղմացուցիչ բաղդատական ածականը խեղաթիւրելով շինել է գերադրական. «Նրանք բոլորն էլ կանգնած են մտաւոր զարգացման ամենատարբեր աստիճանի վրայ»։ Եանչինը ասում է նոյն երեսում. «Почти у всѣхъ существуетъ рабство, и отецъ нерѣдко продаетъ жену и дѣтей за пестрый платокъ или нитку бусъ. Охота составляетъ главное занятіе болѣе грубыхъ негровъ; другіе занимаются скотоводствомъ, третьи земледѣліемъ; нѣкоторые умѣютъ выдѣлывать, правда очень грубо, хлопчатобумажная матерія, орудіе и кожу».—պ. Բարայեանը «Пестрый»-ին Թարգմանել է հասարակ, այն ինչ գունաւոր պիտի Թարգմանած լինէր, և դա վայրկեւ համար անհրաժեշտ էր հրապուրուելու համար, եթէ մի վայրկեան ընդունենք որ Աֆրիկայի ամեն մասերում մի խայտարղիկ աղլխով կարելի է

մի կին կամ մի աղջիկ առնել. բայց թէ ինչո՞ւ «хлюбо-чато-бужная материя»-ին դուրս է ձգել, քանի որ այդ նախադասու-թիւնը նեղրենբրի լուսաւորութեան ճանապարհի վրայ մի քա-նի աստիճան, յառաջադիմելու է ցոյց տալիս. այդ պ. Բաբայ-եանին է յայտնի: Ֆրանսիացիք շափազանց լուսաւորուած էին համարում իրանց, երբ կարողացան իրանց թագուհիներին մէ-կի ժամանակ առաջին անգամը բամբակից մի շալիկ գործել:

Իսկ ինչ կը վերաբերի Ասիայի մասին իմ վերցրած օրինակի համար Եանչինը ասելի է իր դասագրքի երես 43-րդում (Բաբայեանում 59). «Армяне, населяющие плоскогорье, большею частью земледѣльцы или пастухи: всѣ—христиане». Ի՞նչ զարմանալու բան կայ որ Եանչինը Հայաստանի և հայերի համար երկու տող է նուիրել, և պ. Բաբայեանն էլ նրան է հետեւել. չէ՞ որ նրա հայրենակիցներից մէկը, դժողք դարձրած երկրի համար ասել էր. «je veux voir l' Arménie sans des ar- ménien».—

Այսքան օրինակներից յետոյ, ընթերցող հասարակութեանն ենք թողնում դատելու, թէ որքան իրաւացի է պ. Բաբայեանի վարձուեցը ուրիշի աշխատութիւնը թարգմանել և իր 'անունը խոշոր դառերով դրոշմել վրան իբրև կազմող....

Ծ. Այվազեանց

ՆՈՐ ՄՏԱՑԱԾ ԳՐԳԵՐ

- 1) Армянская Муза, Сборникъ, изданный подъ редакціей Ю- рия Веселовскаго и проф. Г. А. Халатянца со вступитель- ной статьей «Нѣсколько словъ о новой Армянской поэзіи, Москва—1906. Цѣна 1 руб.
- 2) Մադաթ Պիտրոսեան, «Պատմութեան», Թիֆլիզ, 1906, գինն է 30 կ.
- 3) Հ. Վերնից, Երեւայի կրթութիւնը մինչև 6—տարեկան հա- սակումը, թարգմ. լեհ Ստ. Լիս., 1906, գ. 25 կ.
- 4) Ю. Веселовскій, Очерки Армянской литературы и жизни 1906, Армавиръ, ц. 70 к.
- 5) Ազիանի, Նաբուած Յոյսեր, կոմեդիա 2 արար. վրաց. փոխ. Մարտո, Բոստով Դոնի վրայ, 1906, գ. 15 կ. հրատ. «Դէպի Լոյս»:
- 6) Պետրովիչ, Պրոլետարներ բոլոր երկրների միացէ՛ք: Թարգմ. Ադին, 1906, գ. 5 կ.
- 7) Ս. Զաւարեան, ծրագիր և նախագիծ գիւղացի ազգաբնա- կութեան տնտեսական վիճակի ուսումնասիրութեան:
- 8) Վ. Գոլուբով, Ի՞նչ է Ժողովրդապետութիւնը, ռուս. թարգմ. Լ. Ղ., 1906, Թիֆլիս, գ. 2 կ.